

[Metni yazın]

BELEDİYE ZABITASININ TARİHÇESİ

Geçmişten Günümüze Belediye Zabıtası

1

Asayiş ve güvenlik hizmetlerini yürüten görevlilere "Yarkan" adının verildiği ilmi araştırmalar neticesinde kesinlik kazanmıştır. Kazılar sonucu ortaya çıkarılan kitabelerde Yarkan kelimesinin sık geçmesi bu kesinliğin daha da güçlenmesine sebep oldu. Kültigin kitabesinde de "İnançu Apa Yarkan Tarkan Atığ" şeklinde benzer bir ibare bulunmaktaydı. Avrupa ve Asyalı arkeolog ve bilim adamları da bu doğrultuda tespitler yapmıştı. Zamanla bu sözün yerini "Daruga" sözü aldı. Daruga, gerek Moğollarında ve gerekse Türklerde inzibat amirlerine verilen isim oldu. Ancak bu isme değişik manaların yüklendiği de görüldü. Sonuç olarak; Türklerin İslamiyet'ten çok önceleri asayiş ve güvenlik hizmetlerini, "Tarhan" ve "Tigin" denilen valilerin emrindeki Yarkanlar vasıtasıyla yürüttüklerini söylemek mümkündür. Geçen zamanla değişim gösteren ve ilk olarak ortaya çıkan güvenlik ihtiyaçlarından dolayı zabıta hizmetlerinde değişimler meydana geldi. Bu değişimlere paralel olarak, halkın huzur ve güvenliğinin daha iyi sağlanması sorunu önem kazandı. Genel asayişten sorumlu olan Tiginlerden ayrı olarak küçük birimlerde emniyet ve asayişin sağlanması için Şad, Tudun ve Subaşılık makamları ortaya çıktı.

Türk zabıtasının tarihi gelişiminde çok önemli roller üstlenen ve çeşitli hizmet vermesine rağmen asayiş ve güvenlik hizmetlerinin başı olan Subaşı, kesin olarak bilinen ilk zabıta amiridir. Türklerin kurduğu her büyük devletin idari yapılanmasında yer almışlardır. Osmanlı döneminde Subaşı rütbesiyle zabıta işlerinin yanında, belediye işlerini de yürüttüler.

Zabıta hizmetlerinde hizmeti alanların ihtiyaçlarına paralel olarak, Yasakçılarla birlikte gece güvenliğini sağlamak üzere Asesler devreye sokuldu. Bu uygulama biçimi, Osmanlı Devletinde de devam etti ve her kentte huzur ve güvenliği sağlamak üzere Kadı'nın yanında Subaşılar görevlendirildi. Türkler, İslam kültürünün etkisiyle idari yapılanmalarında ve yönetim biçimlerinde bazı değişiklikler vücuda getirdiler. Bugünkü manada Hakim, Savcı, Belediye Başkanı gibi sıfatların bir kısmını bünyesinde toplayan Kadılık müessesesini tesis ederek, aynı za-manda zabıta görevlerinin bir kısmını da bu birime yüklediler. Ancak bu uygulama bir müddet sonra terk edilerek, zabıta görevi tekrar Subaşılara verildi. Sonraları kurulan Müslüman Türk Devletlerinde daha çok belediye işlerinde görevlendirilmesine rağmen zabıta görevi de yüklenen Muhtesipler ortaya çıktı. Çarşıların denetlenmesi hizmetine "Hisbe" ve bu vazifeyi yapanlara da "Muhtesib" adı verildi.

Muhtesibin teftişi pazarlar için geçerli olmakla beraber, esnafın mallarının insanların gelip-geçtiği yollara taşmasını engelleme görevi de vardı. Muhtesibin fiyat be-lirleme yetkisi yoktu. Esnafı belirlediği fiyatla mal satamaya

[Metni yazın]

BELEDİYE ZABITASININ TARİHÇESİ

zorlayamazdı. Muhtesibin esas vazifesi; temel ihtiyaç ürünlerinde karaborsacılığı önlemek olduğundan uncuları, fırınları, değirmenleri, kasapları, lokantaları, denetim altında bulundururdu. Ölçü-tartı aletlerinin kontrolü de Muhtesiplerin görevleri arasındaydı. Osmanlı Döneminde Zabıta Osmanlı Devletinin tarih sahnesine çıkışından tarih sahnesinden çekilişine kadar geçen zaman içinde zabıta teşkilatının zamana bağlı olarak gelişen değişik yapılanmalar içinde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Osmanlı Devletinin zabıta teşkilatının dönemlere ayrılarak incelenmesi gerekmektedir. Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen zaman içinde (1299-1453) eyalet, vilayet ve sancak gibi mülki bölümlere ayrılan ülkenin zabıta görevi, Subaşılar ve yanlarında kol gezen Falakacılar tarafından yürütülmüştür.

Savaş zamanında Orduda görev yapan Subaşılar savaş olmadığı zamanlarda belediyeye ait hizmetleri yürütme görevi de verilmiştir. Türk Zabıta Tarihinde önemli bir yer tutan ve Türklerin kurduğu tüm devletlerin idari yapılanmasında yer alan Subaşı; ilk zabıta amiri olma özelliğini taşır. Türklerin kurduğu en mükemmel devletlerden birisi olan Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükseliş dönem-lerinde Subaşılar, güvenlik ve esenlik işlerine bakmakla birlikte, belediye zabıtası hizmetlerini de yerine getirmişlerdir. Bu dönemde, her şehrin bir Subaşısı vardı. Subaşılar hem güvenlik ve esenliğe, hem de askeri işlere bakan komutanlar durumundaydılar. Zabıta hizmetlerinin daha sonraki yapılışında Subaşılarla emirleri altındaki Yasakçıların yanında, geceleri güvenliği sağlayan ve bekçilik görevi yapmakla yükümlü bulunan Asesleri ve bağlı olduğu Asesbaşı'nı da saymak gerekir.

Osmanlı Devleti kuruluşuyla birlikte hemen her kasabada bir Kadı ve Subaşı görevlendirildi. Kadı, genellikle mülki işlere bakar; kasabaların asayiş ve güvenliği ve Kadıların verdikleri hükümlerin uygulanması, aynı zamanda askeri amir konumunda olan Subaşılar tarafından sağlanırdı. Yeniçerilerin, savaş zamanındaki askeri görevlerinin yanında hizada zabıta görevini üstlendiği dönemde; (1453-1826) İstanbul'un asayişinden sorumlu olan bu kişiler görev bölgelerine ve yaptıkları işlere göre isimlendirildiler. İstanbul, fethedildikten sonra beş büyük zabıta bölgesine ayrıldı. Bu bölgeler: Yeniçeri ağasına ayrılan bölge, Cebecibaşına ayrılan bölge, Kaptanpaşaya ayrılan bölge, Topçubaşına ayrılan bölge ve Bostancıbaşına ayrılan bölge olarak tanımlanmıştır. Bu zabıta bölgelerinin dışında, yalnızca kendi bölgelerinin güvenliğini sağlayan ve "Usta" adıyla anılan zabıta memurları da vardı. Hemen hemen tüm semtlerde o bölgenin en büyük zabıta amirinin emrinde kolluklar; bu günkü anlamıyla karakollar bulunurdu. Buralarda zabıta hizmetlerini yürüten; Yeniçerilerin arasından ayrılan ve kollukçu denilen kişiler görev yapardı. O devirdeki zabıta makamları şunlardır: Devletin iç ve dış güvenliğinden sorumlu en üst bir zabıta makamı olan Sadrazam, asayiş ve güvenlikten sorumlu olan, kanunlara aykırı

[Metni yazın]

BELEDİYE ZABITASININ TARİHÇESİ

davrananları yakalayıp gerekli işlemleri yapmakla sorumlu olan Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Ağasının emrinde falaka taşıyan ve gerektiğinde kullanan Falakacılarıdır. Bunların yanında Cebecibaşı, Kaptanpaşa, Topçubaşı, Bostancıbaşı, Kadı ve Böcekbaşı ile onların emrindeki görevlilerden oluşuyordu. Böcekbaşı, ikinci dereceden zabıta amiri olup, bu günkü manada polis müdürü konumundaydı. Böcekbaşının mahiyetinde çeşitli suçlar işlemiş ancak, daha sonra bu suçlardan arınarak suç işlemeyen erkek ve kadın memurlar bulunurdu. Bunların görevi çarşı, pazar ve diğer mıntıkaları gezerek ka-nunlara aykırı hareket edenleri yakalayıp, böcekbaşının huzuruna getirmektir.

Aynı dönemde dikkat çeken bir başka unsur ise bu günkü manada karakolların açılması ve hizmet görmesidir. Bu karakollarda bulunan ve devriye görevi yapan Kullukçu, Karakullukçu neferleri devamlı surette kol gezerek önleyici zabıta hizmetlerini yerine getirirlerdi. Kulluk adı verilen karakol haneler, Osmanlı Devletinin başkentinde, taşra şehirlerinde ve köylerinde kullukçu veya karakullukçu denen bir baş karakullukçunun emrinde gece ve gündüz devriye görevi yapan zabıta kuvvetleriydi. Kullukçular görev aldıkları böl-gelerde kol gezerek şüpheli gördükleri kişileri, gece fenersiz gezenleri yakalayıp, amirlerinin huzuruna getirirlerdi. Fuhuş yapıldığı iddia edilen evlere baskın düzenlerdiler. Bölgelerinin emniyet ve asayişini sağlayarak, halkı koruduklarından dolayı kendilerine kullukçu, yasakçı hakkı verilirdi.

Fatih Sultan Mehmet bilhassa İstanbul'un fethinden sonra zabıta işlerine büyük önem verdi. Şehirde birçok kolluk inşa ettirerek, Yeniçeri askerlerinin yaşlı ve ağırbaşlılarından ayırdığı zabıt ve neferleri yasakçı unvanlarıyla bu kolluklarda görev yapmaya, dü-zen ve asayişini sağlamaya memur etti. Kolluklar ve Kullukçular dışarı ve içeri kullukları olarak iki kısma ayrıldı. Birincisi İstanbul'da görev yapanlar, diğeri ise taşrada görev yapanlardı. Aynı dönemde taşrada yürütülen zabıta görevleri çok çeşitlilik arz ediyordu.

Zabıta görevlerinin çeşitlilik arz etmesinin yanında mülki bölünmenin özelliğine paralel olarak artan hizmet çeşitliliğinden dolayı çoğalan zabıta kuvvetlerinin yapılanması da değışi-yordu. Bunun yanında ticaret yollarının ve önemli geçitlerin güvenliğini sağlayan Derbentçiler ile Mortolozlar, Beldererler, Pandörler ve Menzilkeşler de zabıta hizmeti görüyordu. Yeniçeri Ocağının 1826 tarihinde ortadan kaldırılmasının ardından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammedi'ye adlı askeri teşkilat (1826-1846) tarihleri arasında Yeniçeri Ocağından intikal eden zabıta hizmetlerini yükledi. Bu dönemde, teşkilatın başında Yeniçeri Ağasının yetkilerini taşıyan Serasker bulunuyordu. Aynı dönemde İstanbul çeşitli zabıta makamlarına ayrıldı. Her bölgede ayrı bir birimin zabıta görevini yüklenmesinden dolayı bu devirde de sorumluluk kargaşası devam etmiştir. Asayiş ve güvenlik hizmetlerini yürüten Asakir-i

[Metni yazın]

BELEDİYE ZABITASININ TARİHÇESİ

Mansure-i Muhammedi'ye askeri kuruluşunun dışında 1826 yılının ağustos ayında yayınlanan "İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'yle birlikte İhtisap Nezareti kuruldu. Yeni kurulan bu teşkilatın çalışanları, kol gezmek ve güvenlik hizmetlerini yürütmekle birlikte belediye hizmetlerinin bir bölümünü de yüklendiler. Başkentte İhtisap Nezaretinin sorumluluğuna bırakılan asayiş ve güvenlik hizmetleri, eyaletlerde Sipahilerin sorumluluğuna bırakıldı. İhtisap Nezareti ve ihtisap işlem ve eylemleri 1845 yılında Polis Teşkilatının kurulması üzerine 1846 yılında zabıta hizmetlerinden çekildi. 1834 yılında Anadolu'nun ve Rumelinin bazı eyaletlerinde "Asakir-i Redife" adı ile yeni bir askeri örgüt kuruldu. Bu askerlerin yönetimi "Serasker" denilen bir kumandanın yönetimine bırakıldı. Eskiden Yeniçeri Ağasına yüklenen görevler bu dönemde Seraskere bırakıldı. Böylelikle hükümet merkezinde İstanbul yakasının en büyük zabıta amiri sıfat ve yetkileriyle donanmış oldu.

Cumhuriyet Döneminde Zabıta TBMM'nin kuruluşundan iki ay sonra bu günkü Emniyet Genel Müdürlüğünün temelleri atıldı. Böylelikle, iki yıl müddetle biri İstanbul'da, biri de Ankara'da olmak üzere iki ayrı ama, aslında aynı görevi üstlenen iki başlı teşkilat tek bir teşkilat olarak görev yapmaya başladı. Sonuçta, savaş döneminde görev alanı İstanbul ile sınırlı kalan Emniyet Umumiye Müdüriyeti, 1922 tarihinde savaşın kazanılması sonucu Türkiye Cumhuriyetinin başkenti Ankara'da kurulan Emniyet Genel Müdürlüğü ile birleşti. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı devlet yönetimi tüm kurumlarıyla tarih sahnesinden çekildi. Bu bağlamda, İstanbul'da bulunan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti de işlevini tamamladığından onun yerini Ankara'da kurulan Emniyet Genel Müdürlüğü aldı. Bu yeni kuruluşun kadrosu zamanın şartları doğrultusunda yetersizdi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Ankara'da kurulan Emniyet Genel Müdürlüğü süratle kuruluşunu ikmal ederek, ülkenin asayiş ve güvenliğini sağlamada başarısı gösterdi. Emniyet Teşkilatının yapılanmasını düzenleyen 19 Mayıs 1930 tarihli "Dâhiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun" yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre; Emniyet Genel Müdürlüğü; ülkenin genel güvenliğiyle uğraşan Birinci Şube, idari, belediye ve adli işlerle uğraşan İkinci Şube, özlük işleri, eğitim-öğretim, saymanlık, donatım işlerini yürütmek üzere iki bürodan oluşan Üçüncü Şube, yabancılarla ilgili işlerle uğraşmak üzere üç bürodan oluşan Dördüncü Şube, zabıtaya ait teknik, istatistik ve yayın işleriyle uğraşan ve iki bürodan oluşan Beşinci Şube ile teşkilatın haberleşme hizmetlerini yürütmek, iş sahiplerinin müracaatlarını kabul ve sonuçlandırılmasını izlemek üzere kurulan Evrak Bürosuyla birlikte altı kısımdan oluşmaktaydı.

Cumhuriyetle birlikte, yapılanma sürecine giren Türkiye Cumhuriyetinin Polis Nizamnamesi yürürlükten kaldırılarak yerine 3201 tarihli Emniyet Teşkilatı Kanunu ikame edildi. "Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu" kanunun da

[Metni yazın]

BELEDİYE ZABITASININ TARİHÇESİ

yürürlüğe girmesinden sonra Emniyet Teşkilatındaki polis mevcudu süratle artmaya başladı. Bir müddet Emniyet Teşkilatında önemli değişimler olmadı. Ancak, 11 Mayıs 1953 tarihinde 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanununun yürürlüğe konularak, trafiğin düzenini ve denetimini sağlamak üzere Trafik Zabıtası kuruldu. Değişen dünya şartlarında toplumsal olayların artış göstermesi üzerine 1965 yılında çıkarılan "Toplum Zabıtası Kurulması Hakkında Kanunla il emniyet müdürlükleri bünyesinde toplumsal olaylara müdahale etmek üzere Toplum Zabıtası Müdürlükleri kuruldu. 2000 yıllara gelindiğinde ise, 2005 yılında yeniden düzenlenen 5393 sayılı Belediye Kanunu ile Zabıta hizmetleri son şeklini almıştır